

Egy XVI. századi énekszerzőnkről: Görcsöni Ambrusról

Az első magyar nyelvű, a maga korában igen elterjedt, Mátyás királyról szóló verses krónika szerzőjéről, Görcsöni Ambrusról nem sokat tudunk. Műve negyedik részében, a versfőlkben maga elárult annyit, hogy versét Ungvárt írta urának, homonnai Drugeth Gáspárnak. A vers szövege, tanúsítva sok másoló kezét, már a ma ismert első nyomtatott kiadásban nagyon romlott formában maradt ránk. Ezért a versfők összeolvasása se ad ép szöveget. Kérdéses volt, hogy a szerző neve hibátlanul maradt-e fenn.¹

Illéssy János 1896-ban talált egy kamarai iratot, mely valamilyen pörös ügy töredéke.² A vallomást tévő nemes személyek között szerepel „Ambrosius Lanthos de Gewrchen” mint homonnai Drugeth Gáspár szervitora. Illéssy a Lanthos névből következtetve, meg hogy itt is, ott is Drugeth Gáspár környezetében találkozunk vele feltételezte, hogy Görcsöni a „szilaj életű” főúr udvarában vándorolhatott. Neve pedig, minthogy csak a hangok jelölésében van eltérés, valóban Görcsöni vagy Görcsönyi volt.

Magával a pörös irattal azóta se foglalkozott senki. Töredékes volta, meg a benne foglalt jelentéktelen személyeskedésnek tűnő ügy nem tarthatott számot nagyobb érdeklődésre. Időbeni elhelyezése úgyszintén megoldatlan volt. Megvizsgálva a közölt iratot, megállapíthatjuk, hogy az a Thegenyei contra Dobó-ügy tartozéka, összefügg az úgynevezett Dobó-Balassi-összeesküvéssel. Ezt a maga korában az egész országot megbolygató ügyet nyugodtan nevezhetjük konstrukciós pernek. Sokféle úton-módon és hosszú időn keresztül előkészített nagy manőver volt ez, melynek közvetlen indítéka egyaránt volt gazdasági és ideológiai is. A Perényi Gábor halálával még nagyobb birtokok várományosát, Dobó Istvánt kellett 1568 után gyorsan ártalmatlanná tenni, mielőtt több más nagyúrral együtt esetleges átállásával tetemesen megnagyobbítja a törökre támaszkodó Erdély területi és politikai tekintélyét. A Dobó ellen irányuló mesterkedés egyike volt a már korábban lezárt Thegenyei-ügy felszítása is 1568-ban. Minden gyanúsítható személlyel kapcsolatban vizsgálatok és vallatások sorát rendelték el. Egy ilyen irat töredéke a Görcsöni vallomását tartalmazó is. A korra és az ügyre is jellemző, hogy az eszközökben egyik fél se válogatott, és a nem kívánt tanúkat egyszerűen eltették láb alól. Az összeesküvés harmadik fővádlottja, akit a köztudat nem nagyon szokott nyilván tartani, homonnai Drugeth Gáspár volt. Csakhogy amíg a köszvényes, öreg Dobó Istvánt és Balassi Jánost 1569. augusztusban a pozsonyi várban börtönbe vetették, Drugethnek sikerült idejében elmenekülnie. Családi kapcsolatait felhasználva, Lengyelországban várta a fejleményeket. De mivel a kémszervezet itt is utolérte, az utána szaglászó feljelentőt kardjával megsebesítette, majd szolgálival kihajította. 1572. februárban a király, hogy a trónutódlást óhajának megfelelően biztosíthassa, a rendek kérésére Dobónak, Balassinak és Drugethnek megkegyelmezett.³

Drugeth tehát hazajött és megkezdődött a számonkérés. Annyi már az Illéssytől közzétett iratból is világos, hogy szervitorai közül Görcsöni legalábbis fecsegett. Ha közvetve is, de bevallotta, hogy az ungi alispánt ura megfenyegette. Drugeth Gáspár már ismét nagyúr volt;

¹ [Görcsöni Ambrus históriás éneke Mátyás királyról. Debrecen 1571–1573?] SzK I. 331. H¹-K, a versfők: AMBROSIVS DE GHORCHIIEN MAGNIFICO DOMINO SUO GASPARO DRUGITH DE HOMONNA IN HUUNGVAR CKNDEBAT. A szöveg történetével és a kiadásokkal részletesen foglalkozik VARJAS Béla a Heltai Canconaléhoz írt kísérőtanulmányában: BHA 5. Bp. 1962.

² ILLÉSSY János: Görcsöni Ambrus. ItK 6 (1896) 443–444.

³ KÁROLYI Árpád: Dobó István és Balassa János összeesküvésének történetéhez. Száz 13 (1879) 398–412., 488–509. és 546–597. Valamint: Okiratok a Dobó-Balassa-féle összeesküvés történetéhez (1569–1572). JT 1879. 672–714. A Drugeth család lengyel kapcsolataihoz: TAKÁTS S.: Magyar nagyhatalomok. Bp. é. n. 134. A közösen megrendezett lengyel-magyar kiállításon látható volt egy gyönggyel hímzett miseruha, melyet a Drugeth család címere díszít, és amely a család adományából jutott a XVI. század folyamán a Jasna Góra-i pálos kolostornak.

aki magát idegenben, lengyel földön saját karójával védelmezte, az rendet tudott teremteni otthonában is. Görcsöninek pedig urával szemben nagyobb vétke is lehetett, mint amiről mi tudunk. Erre további kamarai iratokból következtethetünk.

1573. januárban a Bécsben székelő magyar Kancellária véleményt kért a Kassai Kamarától Ambrosius literatus Gercheny egy folyamodványa ügyében. Görcsöni ugyanis a beregszászi Szent Dorottya és a munkácsi Szent Mihály oltárokhoz tartozó alapítványok némely telkét, illetve szőlőjét szeretne volna megkapni. A Kamara pártolta az ügyet, mert Görcsöni az omladozó Szent Mihály oltárt nagy költséggel restauráltatta (katolikus volt?). Javasolják tehát, hogy kapja meg a telket lakásul, annál is inkább, mert Homonnai Gáspár elűzte otthonából, nincs hol lakják, őfelsége oltalmába menekült Munkácsra. És mivel megélhetése sincsen, a munkácsi provisor ajánlotta egy éppen megüresedett állami hivatalba, az úgynevezett procurator tisztébe.⁴

A király 1573. május 24-én, méltányolva Görcsöni szegénységét, öreg korát meg a méltánytalanságot, mely ebben az időben érte, a kért javakat neki ajándékozta. Az adománylevelet Illéssy közzé is tette egy azóta se méltatott közleményében.⁵

A Kamara júniusban jelentette a királynak, hogy Görcsöni megkapta a Kancellária adománylevelét, és időközben az állást is elfoglalta.⁶

Enekszerzőnket illetően ezek az iratok több fontos adatot szolgáltatnak. Görcsöni vétke urával szemben politikai lehetett, ezért merészelt egyenest a Kancelláriához folyamodni adományért, és ezért menekült őfelsége oltalmába.

Új hivatala, a procurator arcis (ma úgy mondanók várjogász) újabb keletű intézmény volt. Feladata volt várának mint királyi várnak képviselője a megyénél és a Kamaránál. A pozsonyi Kamara fennhatósága alá tartozó területen, ahol a rendszeres törvénykezés folyt, ezt a director causarum, a királyi jogügyigazgató látta el, aki mindenkor magisteri fokozattal bíró jogász volt. A kassai Kamara alá tartozó területen, nem lévén országos törvénykezés, a kisebb hatáskör és felelősség ilyen magas képzettséget nem feltételezett, de jogi ismereteket, valamilyen jobb hazai iskolát minden bizonnyal. Görcsöni neve mellett a „literatus” a kamarai iratokban épp ezt az iskolai végzettséget jelzi.

Versszerzőnk további sorsára több adattal nem rendelkezünk. Az a tény azonban, hogy éppen 1573-ban a király Munkács várát elzalogosította Mágocsy Gáspárnak valószínűsíti azt a feltevést, hogy Görcsöni hivatalos ténykedése Munkács várában nem tarthatott sokáig.

Ami az irodalomtudomány számára hasznosítható a fent közlőtekből, az a következő: újabb adalék ez az ügy a XVI. századi irodalmi alkotásoknak a szerzőktől független önálló életéhez. A ma kezünkben levő első nyomtatott példány 1571 és 1573 között készült a debreceni Komlós nyomdában. Éppen azokban az években, amikor Görcsöninek már nem volt érdemes Drugeth Gáspárral mint urával büszkélkedni. A nyomdász jól kelő portékát látott a másolatokban terjedő, népszerű versben, a szerző nem érdekelte, talán észre se vette a versfőkből rejlő nevet. De, más oldalról meg Görcsöni kezébe is megtépzottan kerülhetett vissza hajdani alkotása nyomtatásban, ha ugyan egyáltalán kezébe került a Komlós-féle kiadás teljes, de erősen romlott szövege, illetve a Heltai *Cancionaléjában* (1574) napvilágot látott, alaposan megnyirbált ének. Az Illéssy közölte iratban neve mellett a Lanthos jelző arra mutat, hogy versszerző tevékenysége közismert volt. Aligha egyetlen műve alapján nevezték így egy hivatalos tanúvallomáskor. Közismert volt, népszerű volt, mégis, hogy ma XVI. századi íróink között egyáltalán számon tartjuk, azt a véletlennek, ez esetben a nyomdász kezének köszönheti, aki ismerte vásárlóközönsége ízlését.

Ritók Zsigmondné

⁴ OL. Kamarai It. Minutae expeditiones camerales. Másolati könyv 1573. f. 181.

⁵ ILÉSSY János: Irodalomtörténeti talozások az Országos Levéltárból. ItK 9 (1899) 204–205. Erre az adatra VARJAS Béla hívta fel a figyelmemet.

⁶ 1573. június 24. Az idézett Minutae expeditiones ... f. 193.